

**ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ УМІНЬ СТУДЕНТІВ
ВІТЧИЗНЯНИХ КЛАСИЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ У ПЕДАГОГІЧНИХ
ДОСЛІДЖЕННЯХ 50-60-х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ.**

Шарун Юлія Федорівна, Черниш Тетяна Василівна

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

У статті проаналізовано особливості формування інтелектуальних умінь у студентів вітчизняних класичних університетів у 50-60-х роках ХХ століття. З'ясовано, що у цей історичний період з'явилась низка нормативних документів, в яких наголошувалося на необхідності формування інтелектуальних умінь. Саме у цей час науковцями було визначено зміст, сутність та взаємозв'язок інтелектуальних умінь та навичок. Було представлено основні фактори, які впливали на процес оволодіння студентами інтелектуальними вміннями.

Ключові слова: інтелектуальні вміння, студенти, університет.

**ФОРМИРОВАНИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ УМЕНИЙ СТУДЕНТОВ
ОТЕЧЕСТВЕННЫХ КЛАССИЧЕСКИХ УНИВЕРСИТЕТОВ В
ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ 50-60-х ГОДОВ ХХ
СТОЛЕТИЯ**

Шарун Юлия Федоровна, Черныш Татьяна Васильевна

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина

В статье проанализированы особенности формирования интеллектуальных умений студентов отечественных университетов в 50-60-е гг. ХХ столетия. Установлено, что в этот исторический период появился ряд нормативных документов, в которых акцентировалось внимание на необходимости формирования интеллектуальных умений. Именно в этот период учеными были определены содержание, сущность и взаимосвязь интеллектуальных умений и навыков. Были представлены основные факторы, которые влияли на процесс овладения студентами интеллектуальными умениями.

Ключевые слова: интеллектуальные умения, студенты, университеты

**FORMATION OF DOMESTIC CLASSICAL UNIVERSITY STUDENTS'
INTELLECTUAL SKILLS IN PEDAGOGICAL STUDIES OF THE 50-60th
OF THE XX-th CENTURY**

Yuliia Sharun., Tatiana Chernysh

V. N. Karazin National University

The formation of domestic classical university students' intellectual skills in the pedagogical studies of the 50-60-th of the XX-th century is analyzed. It is established that a number of normative documents appeared during this historical period, where the need to form intellectual skills was empathized.

However, it was found that the development of this issue was promoted not only by the laws and decrees of the ministry, but also by the thorough scientific work. In particular, during this period scientists identified the content, the essence and interconnection of different skills. Educators came to the conclusion that knowledge in the process of application in practice is directly related to skills applied during practical activities.

It was at that time when main methods of the acquisition of special skills began to emerge. In particular, the researchers concluded that mastering the theory is preceded by the practical use of the knowledge. Thus, in the process of skill formation, practice and theory are inextricably linked. It was argued that the knowledge system is always based on the appropriate system of skills and knowledge, and knowledge is checked by various skills. In general, skills were considered as a process of applying knowledge under specific conditions.

Researchers pointed out that intellectual skill allowed gaining profound knowledge during the educational process and could be effectively used in students' practical activities. At that time, some scientific works devoted to the process of identifying and organizing the intellectual skills during the educational process at higher educational institutions were carried out.

Key words: intellectual skills, students, university.

Постановка проблеми. З часів свого заснування університети відігравали значну роль у житті суспільства. Як підкреслював В. Бакіров, класичні університети ніколи не були тільки центрами виробництва знань, адже вони являли собою ідеальний винахід соціокультурної революції, когнітивну модель світу, яка віддзеркалює цілісність природи та суспільства, їх закономірності.

Необхідно зазначити, що в досліджуваній період класичні університети теж були передовими закладами освіти, внутрішнє життя яких базувалося на засадах вільного та творчого наукового пошуку, а знання, які отримували студенти, були більш ґрунтовними та глибокими порівняно з іншими вищими закладами освіти. Все це дозволяло молодим фахівцям, які отримали університетську освіти, більш упевнено почувати себе на робочому місці та виконувати свої службові обов'язки [1, с. 24].

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив, що формуванню інтелектуальних умінь у студентів приділялася досить велика увага з боку науковців. Зокрема проблема формування інтелектуальних умінь у процесі навчання досліджувалася Д. Богоявленським, Л. Виготським, В. Давидовим, С. Рубінштейном, Н. Талізінною та іншими провідними науковцями. Однак, їх праці зосереджувалися на підходах до визначення інтелектуальних умінь, не торкаючись історичних аспектів досліджуваною проблеми.

Формулювання цілей статті. Отже, метою публікації є висвітлення проблеми формування інтелектуальних умінь студентів гуманітарних спеціальностей вітчизняних класичних університетів у педагогічних дослідженнях 50-60-х років ХХ століття, що дозволить краще розуміти механізми формування інтелектуальних умінь.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під час наукового пошуку з'ясовано, що уряд СРСР, до складу якого входила Україна до 1991 р., приділяв достатню увагу розвитку університетської освіти. А тому в університетах пра-

цювали передові науковці, досвідчені та компетентні викладачі, вчилися, як правило, найкращі студенти.

Оскільки університети у визначений історичний період намагалися не відставати від вимог тогочасного суспільства, в них нерідко відкривались нові, нетрадиційні для класичної освіти факультети. Наприклад, у деяких університетах знову з'явилися медичні факультети. На необхідності готовності університетів створювати нові, нетрадиційні для цього типу закладів освіти факультети та спеціальності наголошував і міністр вищої та спеціальної освіти СРСР В. Єлютін, який підкреслював, що на університети покладено обов'язок готувати висококваліфіковані кадри практично для всіх галузей освіти завдяки наявності в них потужної матеріально-технічної бази й наукового потенціалу [3, с. 11].

Зауважимо, що починаючи з 50-х рр. ХХ на території Української РСР функціонували дев'ять університетів, серед яких можна назвати Київський державний університет імені Т. Шевченка, Харківський державний університет імені М. Горького, Одеський державний університет імені І. Мечнікова тощо.

Очевидно, що формування інтелектуальних умінь у майбутніх фахівців було важливим завданням для викладачів всіх факультетів. Однак особливої актуальності воно набувало в процесі здійснення професійної підготовки майбутніх фахівців гуманітарного профілю. Як відомо, об'єктом їхньої майбутньої професійної діяльності є різні сфери життєдіяльності людини в суспільстві, а тому результати цієї діяльності значною мірою зумовлювали його подальший розвиток.

У 50-ті – 60-ті роки ХХ століття відбувався процес розробки організаційно-педагогічних засад інтелектуального розвитку особистості, формулювання розрізнених ідей про сутність інтелектуальних умінь та способи їх формування у студентів вищої школи.

Початок цього процесу пов'язаний з інтенсивним відновленням народного господарства в післявоєнні роки та підвищенням ідеологічного впливу прав-

лячої партії в суспільстві, що вимагало підготовки кваліфікованих фахівців, здатних вирішувати поставлені перед ними завдання. Основні напрями модернізації вищої освіти в ті часи знайшли відображення у відповідних нормативних документах.

Як встановлено, протягом 50-х років ХХ ст. у навчальному процесі вищих навчальних закладів пріоритетним завданням вважалось придбання студентами суто практичних умінь та навичок, які б надали змогу молодим фахівцям ефективніше інтегруватися у процес виробництва на підприємствах після закінчення навчання. Про це свідчить, наприклад, постанова третього пленуму Науково-методичної ради при міністрі вищої освіти СРСР від 16.03.1950 «Про покращення рівня лабораторних занять у вищих начальних закладах». Зокрема, в цій постанові наголошувалось на необхідності опанування студентами не тільки основних, але й допоміжних суто технічних навичок, такими як безпосередня робота з виробничими матеріалами на промисловому обладнанні [5].

Разом з цим практичний характер умінь та навичок, який у той час формувався згідно з потребами народного господарства, створював необхідність формування також інтелектуальних умінь під час навчання студентів у вишах. Так, наприклад, згідно з методичними рекомендаціями колегії Міністерства вищої освіти СРСР від 20.06.1952 під час навчання майбутній спеціаліст повинен був добре володіти вміннями користуватись довідковою літературою й нормативними документами [6].

Разом з тим, у ході дослідження встановлено, що розвитку досліджуваної проблеми сприяли не тільки накази та постанови міністерства, але й ґрунтовна робота науковців з цього питання. Зокрема, на цьому етапі досліджуваної проблеми провідними науковцями було визначено зміст, сутність та взаємозв'язок таких понять, як вміння та навичка. Педагоги дійшли висновку, що знання в процесі застосування на практиці безпосередньо пов'язані з вміннями шляхом їх використання під час практичної діяльності. Так, наприклад, вміння аналізувати фізичні або хімічні явища, вміння скласти конспект або план прочитаного,

вміння розв'язувати задачі, писати твори певної складності підтверджувало теоретичне визначення про те, що вміння – це знання, які використовуються безпосередньо під час практичної діяльності, навичка визначалась як автоматизована дія, що виконується сформованим в процесі багаторазово повторюваних вправ, а звичка як швидка і безпомилкова елементарна дія [2, с.318].

Саме у цей час почали формуватися також основи методики придбання спеціальних умінь та навичок. Зокрема, дослідники дійшли висновку, що оволодіння теорією передуює практичному використанню отриманих знань. Отже, в процесі формування вмінь і навичок практика та теорія нерозривно пов'язані.

Також з'ясовано, що вченими на визначеному етапі досліджувався також зв'язок між рядом спеціальних умінь і навичок. При цьому науковці визнавали фундаментальну значущість формування нової навички на базі раніше сформованих умінь. Разом з цим також більш повно розкривалась сутність взаємодії між знаннями і навичками, зокрема стверджувалось, що система знань завжди спирається на відповідну систему умінь та навичок, а знання перевіряються різними вміннями, які проявляються у практичній діяльності. В цілому вміння розглядались як процес застосування знань та навичок у даних конкретних умовах, при чому вміння вважались передумовою для переходу елементів знань в вміння, а також результатом взаємодії знань, умінь та навичок. В цілому ступінь зв'язку знань, умінь та навичок у навчанні фактично визначався специфікою навчальних предметів [8].

У ході дослідження необхідно підкреслити, що саме у визначений час увага науковців все більше зосереджується саме на інтелектуальних вміннях, адже саме вони забезпечували більш дієве засвоєння студентами знань під час навчального процесу та ефективному їх використанню безпосередньо у практичній діяльності. У цей час також здійснювався також процес визначення й систематизації інтелектуальних умінь і навичок, які повинні були прищеплюватись майбутнім фахівця під час навчального процесу у вищих навчальних закладах.

У ті роки науковцями було визначено основні фактори, які впливали на процес оволодіння студентами вміннями й навичками в процесі навчання. Зокрема, стверджувалось, що оволодіння інтелектуальними уміннями передбачало дію чотирьох тісно пов'язаних між собою факторів, а саме таких:

- потреба в раціоналізації розумової діяльності;
- знання загальних правил, за якими треба діяти;
- практичну перевірку цих правил;
- самоконтроль [2; 5; 8].

Важливо відзначити, що в наукових працях більш розгорнута характеристику набувало визначення процесу утворення умінь і навичок як процесу закріплення звичної дії, вдосконалення й переходу від найпростіших дій до більш складним і організованим. Крім того, саме в ті часи з'явилися дослідження щодо характеру основних принципів процесу формування умінь та навичок, який, на думку дослідників, протікав синтетично й аналітично. Науковці також встановили, що процес синтетичного засвоєння умінь та навичок починається з найпростіших елементів, із яких згодом складаються більш складні вміння та навички, в той же час в процесі аналітичного засвоєння умінь та навичок від цілісної дії переходять до обробки і вдосконалення окремих його деталей. Найбільш доцільним шляхом формування інтелектуальних умінь та навичок науковцями визнається поєднання синтетичного та аналітичного методів.

Поряд з цим досліджувався також характер і сутність практичного оволодіння уміннями та навичками. Науковці дійшли висновку, що на закріплення умінь та навичок впливає не тільки частота і тривалість виконання певних вправ, але й їх повторюваність. При цьому визначалось, що повторюваність, як методичний прийом оволодіння інтелектуальними уміннями, може бути механічним або логічним, стереотипним або контекстним. Під механічними або стереотипними вправами розумілись такі вправи, коли окремі вміння та навички відпрацьовувались окремо шляхом багаторазового повторення, а під логічними або контекстними вправами мались на увазі такі вправи, коли вдосконалення

тих чи інших умінь та навичок включається в подальший процес навчання, входячи в нього як складова частина [7, с. 115].

У ті часи подальшого розвитку набули також ідеї щодо стійкості сформованої навички та факторів, що впливають на неї під час практичної діяльності. Зокрема, наголошувалось, що вміння й навички складаються поступово, але, сформувавшись, вони утримуються міцно і надовго. У відповідності з цим науковці підсумували, що під час навчання умінням та навичкам велике значення має правильна установка і початкове їх утворення. Коли неправильна навичка вже утворилась, то необхідно якомога швидше її виправити, щоб вона не закріпилась у наступних діях.

Науковцями також визнавалась необхідність достатньої психологічної мотивації та значущість саме психологічної складової у процесі набуття нових умінь та навичок. Зокрема наголошувалось, що для міцного засвоєння знань, умінь та навичок необхідна цільова установка, при чому треба спочатку формування вміння й навички, а вже згодом здійснювати послідовний процес їх формування та закріплення [4].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. На визначеному історичному етапі науковцями вперше визначались основні фази формування практичних умінь та навичок під час навчання студентів у класичних університетах. Так, вони підкреслювали, що процес засвоєння умінь включає в себе їх сприйняття, осмислення, закріплення, повторення й застосування в різних видах практики. Залежно від специфіки предмету, виділені фази засвоєння студентами знань, умінь та навичок протікають у різних поєднаннях.

Як з'ясовано під час проведення дослідження, основними недоліками теоретичних ідей про формування інтелектуальних умінь студентів гуманітарних спеціальностей класичних вітчизняних університетів на вищевказаному етапі була їх розрізненість, відсутність системності. Недостатньо також розкривались відмінності формування цих умінь саме у студентів гуманітарного професію.

Крім того, викладачі більше уваги приділяли формуванню ідейних переконань студентської молоді, ніж формуванню в неї інтелектуальних умінь.

Список використаних джерел

1. Бакіров В. С. Класичні університети як дороговказівки цивілізаційного розвитку // Університетська освіта України XXI століття: проблеми, перспективи, тенденції розвитку : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 15-16 грудня 2000 – Харків, 2000 р. – С. 21 – 22.
2. Данилов М. А. Дидактика / М. А. Данилов, Б. П. Есипов; под общ. ред. Б. П. Есипова. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1957. – 518 с.
3. Елютин В. П. Поднять роль университетов как ведущих учебно-методических и научных центров высшей школы / В. П. Елютин // Материалы заседания Совета университетов 25-26 марта 1981 г. – Москва, 1981. – С. 3 – 37.
4. Есипов Б. П. Закрепление знаний, умений и навыков. – В кн.: педагогическая энциклопедия, Т. 2. – с. 75-76.
5. Об улучшении постановки лабораторных занятий в высших учебных заведениях (из постановления III пленума Научно-методического совета при Министерстве высшего образования СССР от 16-17 марта 1950 г., № 186 // Высшая школа : сб. осн. постановлений, приказов, инструкций / ред. Е. И. Войленко – Ч. 1. – М. : Высшая школа, 1965 – С. 91 – 93.
6. Общие указания по организации и методике проведения курсового проектирования в высших технических учебных заведениях от 20 июня 1952 г. // Высшая школа : сб. осн. постановлений, приказов, инструкций / ред. Е. И. Войленко – Ч. 1. – М. : Высшая школа, 1965 – С. 91 – 93.
7. Огородников И. Т. Педагогика: учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / И. Т. Огородников. – М. : Просвещение, 1968. – 375 с
8. Самарин Ю. А. Очерки психологии ума. Особенности умственной деятельности школьников. / Ю. А. Самарин. – М. : Из-во академии педагогических наук РСФСР, 1962. – 504 с.